

ПІДХОДИ ДО МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ ОФОРМЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄВРОПИ

APPROACHES TO LANGUAGE BASED POLITICS AND ITS FORIEGHN ARRANGEMENT WITH EXAMPLES IN INDIVIDUAL COUNTRIES OF EUROPE

Цигульський С.М.,
доктор філософії,

доцент кафедри публічного та приватного права
ПВНЗ «Кропивницький інститут державного та муніципального управління»

У статті висвітлені різні підходи до мовної політики та відповідне законодавче її оформлення в країнах, які межують з Україною, – Західній, Північній та Південній Європі. Проаналізовано досвід Польщі у питаннях врегулювання використання державної мови в різних сферах життя суспільства, основні положення законодавчих актів, які стосуються мови, зазначена позиція поляків щодо важливості розвитку та відстоювання інтересів польської мови. Окреслюються особливості статусу та закріплення в нормативно-правових актах чеської мови в Чехії, регіональних мов, відмінності у підходах із Словацькою. Висвітлюється правова база Словацьчини, яка врегульовує суспільні відносини у сфері функціонування словацької та інших мов в державі загалом та регіонах. Зазначаються положення та наслідки політики співіснування двох державних мов в Білорусі, закони, які регулюють відповідні суспільні відносини. Розглядаються підходи та закони, які з точки зору деяких дослідників навіть порушують демократичні принципи, що захищають національні мови в Прибалтійських державах, фактори, які змусили вдатись до таких заходів.

У статті також наведені три моделі конституційного врегулювання мовного питання в країнах Європи (домінування однієї мови в державі; надання широких прав окремих мов в регіонах; співіснування декількох державних мов), специфіка визначення статусу мови в Норвегії, Швеції, Данії, Нідерландах, відповідні історичні причини. В дослідженні наводиться іспанський приклад впровадження регіональних офіційних мов (на кшталт баскської або каталонської), специфіка їх використання під час засідань парламенту. В дослідженні наголошується на унікальному досвіді паралельного функціонування німецької, французької та італійської мов у Швейцарії, окреслюється особливий статус ретороманської мови, йдеться про права кантонів на визначення у своїх межах офіційних мов. Вказано на толерантну мовну політику Фінляндії, де закріплені в конституції дві національні мови – фінська та шведська, а також на особливий статус у окремих муніципалітетах саамської мови під час взаємодії із органами державної влади тощо.

Ключові слова: Конституція, офіційна мова, національна мова, регіональні мови, мовне законодавство.

The article highlights different concepts in language based politics and appropriate legislature in countries bordering Ukraine, Western, Northern, and Southern Europe. Polish experience was evaluated in regards to regulations used in different spheres of life, society, and the main positions of the legislative bills, from language point of view, stated the position of the Poles concerning the importance of the development and advocacy of Polish language. Outlined are the status features and fortification of regulatory-legislative bills of the Check language in Check Republic, regional languages, differences in approaches with Slovakia. The Slovak legal framework is highlighted, which regulates social relations in the sphere of Slovak and other languages in the state as a whole and in it's regions. Underlined are the positions and consequences in politics and coexistence of two state languages in Belarus, and laws which regulate such societal relationships. Looked over are the approaches and law, which, from the point of view of some researchers, even violate democratic principles, which protect national languages in Baltic States, factors that made them take such measures.

The article also explores three models of constitutional regulation of languages in countries of Europe (domination of one language in the state, granting of broad rights to individual languages in regions, coexistence of several official languages), specifics of defining language features in Norway, Switzerland, Denmark, Netherlands, and their historic particular reasons. The research mentions Spanish example of implementation of official regional languages (like Basque or Catalan), the specifics of their use during the parliamentary sessions. This research notes unique Swiss experience of simultaneous functioning of the German, French and Italian languages in, it outlines the unique status of Romansh language, in regard of the rights of the cantons defined within their respective official languages. It specifies the tolerance of language politics of Finland, which has two national languages secured by the constitution – Finnish and Swedish, and also the unique status in individual municipalities of Sami language during cooperation with state authorities.

Key words: Constitution, official language, national language, regional languages, language based legislature.

Постановка проблеми. Питання мовної політики на пострадянському просторі є вкрай актуальним, оскільки після розпаду Союзу, де поруч із російською використовувались мови республік, виникла нагальна потреба новоствореним національним незалежним державам захищати власну мову або визначити її статус поруч із мовами національних меншин. Нещодавно Верховна Рада України більшістю голосів проголосувала за проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної», що спричинило гострі дискусії всередині суспільства. Тому аналіз мовного законодавства деяких пострадянських та західноєвропейських держав постає проблематикою на цей час вкрай актуальною.

Стан опрацювання. Питаннями мовного законодавства європейських країн займаються вітчизняні дослідники, іноземні фахівці власного національного права. Внесок у науковий доробок окресленої проблематики здійснили такі науковці, як Д. Абрамова, А. Брацкі, В. Василенко, М. Канавець, Л. Клименко, Г. Лисек, С. Стеценко, О. Яковлева, та інші.

Метою статті є аналіз підходів та відповідне законодавче оформлення мовної політики деяких країн пострадянського простору, що межують з Україною, а також окремих західноєвропейських держав.

Виклад основного матеріалу. Немає секрету, що сьогодні деякі держави використовують мовне питання як елемент втручання у внутрішні справи інших держав, усіяно вдаються до спекуляцій й стараннями пропагандистських ЗМІ намагаються роздмухати проблему там, де її не існує. На пострадянському просторі питання мови в суверенних державах постає досить гостро, особливо в тих, які межують або «знаходяться в сфері інтересів» Російської федерації. Країни загалом пішли двома шляхами: шляхом встановлення двомовності в державі (поруч із національною широко використовується російська); шляхом захисту та домінування в державі мови національної, з одночасним декларуванням захисту мов національних меншин.

Професор, доктор гуманітарних наук, випускник Гданського університету, Артур Себастьян Брацкі, зазначив,

що із вступом Польщі до ЄС польська мова вийшла «на зовсім інший рівень» в плані її статусу та сфери вживання (оскільки усі мови ЄС є рівними) [1, с. 436]. У Конституції Польщі норма про те, що офіційною мовою є польська, міститься у статті 27 [2]. А.С. Брацкі зауважує на важливості даної норми, оскільки вперше польській мові надано було конституційний правовий захист [1, с. 437].

В Польщі діє Закон «Про польську мову» від 7 жовтня 1999 року. Преамбула, на думку А.С. Брацкі, підкреслює статус, важливість даного документу [1, с. 437]. У ній вказується, що польська мова є основним елементом самовизначення, багатством національної культури, поляки враховують історичний досвід, коли окупанти використовували боротьбу з польською мовою як інструмент денационалізації поляків, це елемент захисту самотності в умовах глобалізації. Окремо необхідно підкреслити наступний факт, який вказується в преамбулі – захист рідної мови є обов'язком для всіх громадян, для органів державної влади [3]. Згідно із законом польська мова повинна використовуватись в органах державної влади й місцевого самоврядування, а також в інших інституціях, які виконують публічні завдання, це мова товарообігу, трудового законодавства [3].

Науковець Грегореж Лисек зазначає, що мовне законодавство Чехії, порівняно з польським, може здатись ліберальнішим, оскільки там Конституція надає національним меншинам значно ширші права, ніж ті, які надає законодавство Польщі. Наприклад, стаття 25 конституції Чехії містить норми про гарантування національним та етнічним меншинам їх всебічного розвитку, право на поширення та отримання інформації рідною мовою. Також вони мають право на освіту рідною мовою, право використовувати рідну мову в правовідносинах [4, с. 84]. У Чеській конституції немає прямої згадки про чеську мову як офіційну або державну. Також, якщо в Польщі, окрім чіткої фіксації статусу мови в конституції, існує єдиний мовний закон, в Чехії діє значна кількість різноманітних актів, які регулюють мовні відносини. В таких актах чеська мова фігурує як: мова викладання, мова офіційних перемовин, мова договорів та мова державного діловодства, службовців [4, с. 84–85]. Г. Лисек пише, що загалом в Чехії існує поняття офіційної мови, однак застосовується воно в контексті певних нормативних актів. Чехія ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин у 2007 році. Польська мова має такий статус в окремих регіонах, а словацька в межах усієї держави [4, с. 85]. Таким чином, Чехія здійснює досить ліберальну політику по відношенню до інших мов.

Натомість в Словаччині стаття 6 Конституції чітко зазначає про словацьку мову як офіційну в державі. Таким чином, порівняно із Польщею та Чехією, дана норма більш схожа з нормою у польському законодавстві. Словаччина, окрім того, як і Польща, має Закон «Про мову», який, однак, прийняла на чотири роки раніше, – в 1995 році. Словаччина також підписала вищезгадану Хартію. До речі, українська в цій державі вказана як регіональна [4, с. 86].

У республіці Білорусь на рівні конституції закріплена двомовність. Тут державними мовами вважаються білоруська та російська. Подібна двомовність зазначається також в Законі «Про мови» 1990 року. Білорусь забезпечує всебічний розвиток білоруської та російської мов у всіх сферах суспільного життя, громадяни Білорусі мають право користуватись національними мовами, а також звертатись в органи державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, установах і організаціях, суспільних об'єднаннях білоруською, російською чи іншою, прийнятною для сторін, мовою. Також в Законі міститься норма про обов'язкове володіння державними мовами працівників органів державних установ, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, суспільних об'єднань [5]. Зараз в Білорусі подібна політика пара-

льного існування двох державних мов призвела до того, що значна кількість громадян Білорусі не знають рідної мови, а російська відчуває себе абсолютним гегемоном.

С. Стеценко і Л. Клименко зазначають, що країни Прибалтики ще в 1990-х обрали політику активного захисту власних етносів та автохтонної культури всередині держави, яка в тому числі проявлялась і у правовому забезпеченні домінування національних мов. Причинами такого жорсткого курсу, який, на думку авторів, навіть йшов у розріз із деякими демократичними принципами, постали об'єктивні умови, оскільки за часів Радянського Союзу національні мови замінялись у державному житті російською [6, с. 23]. Тому прибалти ще в кінці ХХ ст. намагались ліквідувати дисбаланс у проблемі використання мов у публічних справах.

У Латвії в Законі «Про мову» (1999 року) міститься зобов'язання працівникам на державній службі, в судах, в органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах комунальної, державної чи приватної (якщо частка держави чи органу місцевого самоврядування є найбільшою) форм власності володіти державною мовою. Окрім того, в законодавстві існує перелік професій із необхідністю мати винятково високий рівень латиської мови. Наприклад, така вимога, згідно із Законом «Про освіту», покладається на вчителів [6, с. 24]. У Латвії врегульовано питання санкцій за порушення норм Закону «Про мову», а контроль за дотриманням законодавства, що стосується функціонування латиської мови в державі, здійснює спеціальна інстанція під назвою Центр державної мови Латвії [6, с. 25].

У Литві 1995 року був прийнятий Закон «Про державну мову». Він ретельно регламентує її використання. Литовська мова повинна використовуватись в усіх сферах публічного й державного життя, однак Закон не регулює неофіційне спілкування населення іншими мовами, мову релігійних обрядів і громад [7].

Окрім характеристики держав, що межують з Україною, вважаємо за необхідне навести приклади мовної політики інших держав Західної, Центральної та Північної Європи. Науковці Л. Клименко, Д. Абрамова, М. Канавець у власних працях дотримуються ідеї наявності в Європейських країнах трьох підходів до законодавчого врегулювання мовної політики [8; 9; 10]. Перша методика характеризується своєрідною «гегемонією» однієї державної мови (ФРН, Франція, Італія, Португалія). Друга допускає в окремих регіонах держави використання інших офіційних мов, окрім загальнодержавної (Іспанія). Згідно з третьою концепцією в державі діє декілька державних мов (Швейцарія, Фінляндія, Бельгія) [9, с. 252; 8, с. 41–42].

У деяких країнах Західної та Північної Європи, як і в Чехії, також в конституціях не визначається статус офіційної або державної мови. Подібна ситуація існує в Норвегії, Швеції, Данії, Нідерландах. У цих державах завдяки існуванню протягом тривалого часу домінуючої автохтонної нації склалась стала традиція використання власної мови у всіх публічних сферах, тому навіть не виникає потреби в додатковому правовому захисті національної мови [8, с. 41]. Необхідно зауважити, що навіть в країнах, де діють вищезгадані чинники, все одно влада вдається до впровадження протекціоністських щодо мови та культури законів. Наприклад, Франція в 1994 року прийняла Закон «Про захист французької мови», де зобов'язала 40% ефіру радіомовлення наповнювати франкомовним контентом [8, с. 43].

У Конституції Іспанії передбачено сприяння державою всебічному розвитку культури, мови, власних інституцій іспанцям й усім народам Іспанії. Конституція гарантує права на автономію національностей і регіонів поруч із принципом єдності та непорушності іспанської нації. Тут є офіційна мова – іспанська (кастильська), однак в деяких регіонах є також місцеві офіційні мови на кшталт баск-

ської чи каталонської [10, с. 55–56]. Водночас, наприклад, засідання парламенту у визначені дати можуть проводитись, окрім іспанської, трьома регіональними мовами – баскською, галіційською та каталонською [9, с. 43].

Унікальна ситуація склалась у Швейцарії. У цій державі є поняття національної та офіційної мови. Національними є німецька, французька, італійська та реторороманська мови. Офіційними мовами вважаються німецька, французька та італійська, а реторороманська застосовується у відносинах із державою лише у разі, коли громадянин є носієм цієї мови [8, с. 42]. Кожен кантон, згідно зі статтею 70 Конституції, має право визначитись із своїми офіційними мовами, влада конфедерації повинна надавати підтримку багатомовним кантонам, а також допомагати кантонам Граубюнден й Тічино у політиці розвитку італійської і реторороманської мов [11]. У справах загальнодержавних, наприклад під час засідань парламенту, трансляція йде усіма офіційними мовами, тексти законів також публікуються трьома офіційними мовами.

Фінляндія, із більшістю фінськомовного населення (більше 90 відсотків), обрала конституційно закріплену двомовність. Саме завдяки цьому, наприклад, Д. Абрамова називає мовну політику Фінляндії толерантною щодо прав національних меншин [9, с. 253]. Так, згідно із 17 параграфом Конституції (прийнята у 1999 році) фінська та шведська вважаються національними мовами (використаний саме такий термін), а держава гарантує право громадян користуватись відповідними мовами в судах, у стосунках з іншими органами влади, отримувати офіційні документи тощо [12]. Окрім того, саамській мові в 1992 році згідно із Законом «Про саамську мову» було надано особливого статусу в Саамському регіоні (налічує декілька муніци-

палітетів) Фінляндії. Необхідно підкреслити, що 17 параграф Конституції закріплює право саамів на використання саамської під час взаємодії із органами влади, а параграф 121 передбачає культурну та мовну автономію саамського населення на території власного проживання [12].

На відміну від України, де громадяни здебільшого вільно володіють державною українською та російською мовами, в Фінляндії переважно громадяни знають одну державну. О. Яковлева наводить дані, що із 464 муніципалітетів лише 41 є двомовним, а 26 муніципалітетів є одномовними – «шведськими», інші використовують фінську, й фіни сприймають наявність співіснування двох державних мов як досягнення, прояв компромісу і толерантності [13, с. 105].

Висновки. Таким чином, мовна політика наших найближчих сусідів та союзників є досить неоднорідною. Кожна країна має власну унікальну ситуацію та підходи, мовне законодавство. Водночас необхідно зауважити, що існує ряд значних спільних рис між тими окресленими державами, які входять до Європейського Союзу. Польща, Чехія, Словаччина, Латвія, Литва встановлюють єдину офіційну або державну мову, намагаються шляхом законодавчих актів усіляко захищати її, водночас гарантуючи мовні права національним меншинам. У Білорусі законодавство забезпечило наявність двох державних мов, що призвело до дисбалансу у використанні громадянами Білорусі мови білоруської та російської. Корисним для України постає досвід Фінляндії та Швейцарії, оскільки ці держави демонструють ефективний та дієвий приклад гармонійного, толерантного та безконфліктного співіснування та використання різних мов, що мають статус офіційних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Брацкі А. Сучасна мовна політика: польський досвід у слов'янському вимірі. *Київські полоністичні студії*. 2013. Т. 22. С. 436–439.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Dz.U. 1997 nr. 78 poz. 483. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm> (дата звернення: 13.06.2019).
3. О języku polskim: Ustawa z dnia 9 października 1999 r. Dz. U. 90/1999. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19990900999/U/D19990999Lj.pdf> (дата звернення: 6.06.2019).
4. Lisek G. Polityka językowa Polski i jej sąsiadów na przykładzie Republiki Czeskiej i Republiki Słowackiej. *Język, Komunikacja, Informacja*, 2011. Nr. 6, s. 79–89.
5. О языках в республике Беларусь: Закон республики Беларусь от 26 января 1990 года №3094-XI. URL: <https://registr.by/doc/9204018/doc-1211611-backrefs-9> (дата звернення: 6.06.2019).
6. Стеценко С.Г., Клименко Л.С. Державна мовна політика країн Прибалтики та Ірландії: порівняльно-правовий аспект. *Юридична Україна*. 2012. № 8. С. 23–27.
7. On the state language: The Republic of Lithuania law of 31 January 1995, No. I-779. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/en/TAD/TAIS.21941> (дата звернення: 13.06.2019).
8. Клименко Л.С. Законодавче регулювання мовної політики країн світу (порівняльно-правовий аналіз). *Університетські наукові записки*. 2011. № 1 (37). С. 40–46.
9. Абрамова Д.С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 248–254.
10. Канавець М.В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної мовної політики. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*, 2017. № 2 (58). С. 54–58.
11. Federal Constitution of the Swiss Confederation: Law of the Swiss Confederation of 18 April 1999. URL: <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/index.html> (дата звернення: 10.06.2019).
12. The Constitution of Finland: Law of Finland of 11 June 1999. URL: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731.pdf> (дата звернення: 11.06.2019).
13. Яковлева О. Національні моделі організації неодномовного мовного простору («стара Європа»). *Релігія та соціум*. 2013. № 1. С. 104–110.